

Vedran Barbarić
Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet
HR-21000 Split, Poljička cesta 35
vedbarba@ffst.hr

ASMOSIA XI INTERDISCIPLINARY STUDIES ON ANCIENT STONE, PROCEEDINGS OF THE XI ASMOSIA CONFERENCE, D. MATETIĆ POLJAK, K. MARASOVIĆ (UR.), UMJETNIČKA AKADEMIJA U SPLITU, FAKULTET GRAĐEVINE, ARHITEKTURE I GEODEZIJE, SPLIT, 2018.

U izdanju dviju sastavnica Sveučilišta u Splitu objavljen je zbornik radova međunarodne znanstvene konferencije *Asmosia XI Interdisciplinary Studies on Ancient Stone* održane u Splitu od 18. do 22. svibnja 2015. godine. Ovo opsežno djelo (1011 stranica i više od 1300 slikovnih priloga u boji) objavljeno je na engleskom jeziku, službenom jeziku međunarodne udruge *ASMOSIA (Association for Marbles and Other Stones in Antiquity)*. Zbornik sadrži 96 znanstvenih radova podvrgnutih međunarodnoj recenziji. Svoj prilog dalo je 176 autora, među kojima su i svjetski autoriteti u svojim poljima kao Donato Attanasio, Moche Fischer, John J. Herrmann, Guntram Koch, Lorenzo Lazzarini, Pilar Lapuente, Yannis Maniatis, Patrizio Pensabene, Scott H. Pike, Walter Prohaska, Annewies van der Hoek i drugi. Teme radova većinom pokrivaju prostor Mediterana i Europe, no pojedine teme odnose se i na šire geografsko područje. Posebno poglavlje u zborniku posvećeno je i istočnojadranskim temama.

Urednice su se u prologu osvrnule na održani skup i njegovu važnost, a nekrolog je, posvećen jednom od osnivača međunarodne udruge *ASMOSIA*, Normanu Herzu, napisala Susan Kane.

Zbornik je podijeljen u osam poglavlja koja slijede ustaljenu podjelu prethodnih zbornika međunarodnih konferencija udruge *ASMOSIA*. Prvo poglavlje *Applications to Specific Archeological Questions* sadrži 15 radova koji se bave temama od interesa za arheološku i povijesnoumjetničku problematiku. Tako se obrađuju teme provenijencije i tehničkih aspekata proizvodnje skulpture, trgovine skulpturom na Mediteranu, ikonografije, različitih aspekata izvornoga korištenja i reutilizacije kamene građe te uže problematike vezane uz pojedine vrste antičkih mramora.

U drugom, ujedno i najopsežnijem poglavlju naslovljenom *Provenance Identification I – Marble*, arheometrijskim metodama (na osnovi mineraloških, kemijskih, izotopskih analiza) određuju se vrste i podrijetlo mramora različitih artefakata. U pojedinim radovima obrađuju se određene vrste mramora s aspekta rezultata arheometrijskih analiza, utvrđuje se provenijencija materijala od kojih su izrađeni pojedini artefakti, istražuje se rasprostranjenost uporabe određenih vrsta mramora u pojedinim regijama antičkog svijeta i donose rezultati provenijencije mramora s povijesnih građevina unutar većeg broja lokaliteta i regija (Rim, Aeclanum, Kampanija, Felix

Romuliana, Neapolis, Iasos, Oplontis, Gortyna, Colonia Ulpia Traiana, Leptis Magna, Toledo). U tom svjetlu valja istaknuti rad *Paul the Silentiary, Hagia Sophia, Onyx, Lydia, and Breccia Corallina*, u kojem se provodi identifikacija mramora kojih u svojem opisu konstantinopolske crkve Hagia Sophia navodi Pavao Silentarije, a proveli su je na današnjoj građevini J. J. Herrmann i A. van den Hoek.

Sličan pristup i raspon tema prisutan je i u radovima trećeg poglavlja s naslovom *Provenance Identification II: Other Stones*), gdje su predstavljena istraživanja vezana uz identifikaciju različitih vrsta kamena. Poglavlje sadrži sedam radova u kojima se obrađuje navedena problematika na primjerima s lokaliteta Nysa, Felix Romuliana, Budakalasz, Carnuntum, Tarraco i pripadajućih regija.

Četvrto poglavlje, naslovljeno *Advances in Provenance Techniques, Methodologies and Databases*, donosi dvije studije u kojima se predstavlja primjena programskih podrška, geografskih informacijskih sustava i baza podataka u okviru predmetne teme.

Peto poglavlje, *Quarries and Geology*, donosi radove vezane uz niz tema koje se odnose na proces ekstrakcije materijala u kamenolomima, geološka istraživanja, etape izrade artefakata, trgovinu i distribuciju. Tako se obrađuju primjeri s lokaliteta i iz regija *Choria Considiana, Cuenca, Barcelona, Troada, Larisa, Jebel-El-Hairech, Thamugadi, Docimeum, Tarraco i Thassos*. Društvene aspekte ekstrakcije mramora istraživali su Ben Russell u radu *Labour Forces at Imperial Quarries* te Krešimir Bosnić i Branko Matulić u radu *Social Position of Craftsmen inside the Stone and Marble Processing Trades in the Light of Diocletian's Edict on Prices*.

U šesto poglavlje, *Stone Properties, Weathering Effects and Restauration, as Related to Diagnosis Problems, Matching of Stone Fragments and Authenticity*, uvršten je rad koji se bavi komparacijom različitih materijala i tehnika uporabljenih u konsolidaciji penteličkog mramora. Sedmo poglavlje, naslovljeno *Pigments and Paintings on Marble*, sadrži četiri rada koji istražuju uporabu pigmenata na skulpturama, sarkofazima i arhitektonskoj dekoraciji.

Za predstavljanje problematike importa mramora i njihove primjene, ubikacije antičkih kamenoloma i eksporta lokalnih vapnenaca na istočnoj jadranskoj obali i u zaleđu osobito je važno osmo poglavlje naslovljeno *The Use of Marble and Limestone in the Adriatic Basin in Antiquity*. U osmom poglavlju, prvi put unutar nekog od zbornika konferencija udruge ASMOSIA, preko čitave lepeze tema, predstavljaju se istraživanja hrvatskih znanstvenika.

Dva rada istaknutih znanstvenika bave se tematikom funerarnih spomenika. Nenad Cambi u radu *Funerary Monuments and Quarry Management in Middle Dalmatia* donosi pregled tipologije različitih vrsta funerarnih spomenika izrađenih od lokalnog kamena na području srednje Dalmacije tijekom helenizma i u rimskom razdoblju. Rad Guntrama Kocha *Marble Sarcophagi of Roman Dalmatia Material – Provenance – Workmanship* sistematizira sarkofage u Dalmaciji prema materijalu i radionicama. Na primjeru sarkofaga pronađenih u Saloni 2007. godine autor smatra kako su u tom gradu tijekom 2. i 3. stoljeća n. e. postojale radionice koje su prema zahtjevima bogate domaće klijentele mogle u prokoneškom mramoru izraditi mramorne sarkofage „miješanog stila“ visoke kvalitete.

Antičkim kamenolomima na istočnoj jadranskoj obali posvećeno je nekoliko članaka. Kamenolomima u Istri bave se Klara Buršić Matijašić i Robert Matijašić u radu *The*

Extraction and Use of Limestone in Istria in Antiquity, dok Caterina Previato u radu *Auristina Limestone in the Roman Age: from Karst Quarries to the Cities of the Adriatic Basin* istražuje eksport Auristina vapnenaca čiji se kamenolomi nalaze na području Akvileje, na području Sjeverne Italije i jadranskog bazena. O kamenolomima u Dalmaciji pišu Ivan Alduk (*Roman Quarry Klis Kosa near Salona*), Ivka Lipanović i Vinka Marinković (*Quarries of the Lumbarda Archipelago*). Mate Parica u radu *Island of Korčula – Importer and Exporter of Stone in Antiquity* preko ulomaka pronađenih na arheološkim lokalitetima *villa rustica* istražuje izvoz kamena i mramora. Obraduje i lokalne antičke kamenolome Sutvara, Kamenjak i Vrnik iz kojih se vadio kvalitetan vapnenac upotrebljen u njihovoj izgradnji.

Miona Miliša i Vinka Marinković u radu *Marmore Lavdata Brattia* uz pregled antičkih, srednjovjekovnih, suvremenih kamenoloma i napuštenih kava na otoku Braču, donose i tablicu varijeteta vapnenaca iz bračkih kamenoloma. Autorice su predstavile i alate koje se na otoku Braču tradicionalno upotrebljavaju za obradu kamena. Mate Parica u radu *The Remains of Infrastructural Facilities of the Ancient Quarries on Zadar Islands (Croatia)* obrađuje ostatke infrastrukture koja je omogućavala transport kamenih blokova od kamenoloma do pristaništa (koridore izdubljene u stijenama, popločane rampe za transport kamenih blokova, pristanišne instalacije za njihov utovar i transport) na otocima Molatu, Sestrunju i Dugom otoku. Edisa Lozić i Igor Rižnar u radu *The Use of Limestone in the Roman Province of Dalmatia* predstavljaju rezultate triju regionalnih studija slučaja kojima se nastojalo odrediti moguća područja s kojih potječe kamen upotrijebljen za izradu nadgrobnih spomenika u unutrašnjosti rimske provincije Dalmacije. Istraživanje locira moguće postojanje rimskih kamenoloma u okolici Bihaća, Konjica i Srebrenice. Miroslav Glavičić i Uroš Stepišnik u radu *The Impact of Local Geomorphological and Geological Features of the Area for the Construction of the Burnum Amphitheatre* predstavljaju rezultate interdisciplinarnog istraživanja o utjecaju geomorfni i geoloških karakteristika na izgradnju amfiteatra u Burnumu.

Uporabom i identificiranjem različitih vrsta mramora i kamena u Dioklecijanovoj palači bave se Katja Marasović i Vinka Marinković koje u članku *Marble revetments of Diocletian's Palace* obrađuju podne i zidne mramorne obloge, vrste mramora i motiva koje su tvorili. Branko Matulić, Domagoj Mudronja i Krešimir Bosnić u radu *The Use of Limestones as Construction Materials for the Mosaics of Diocletian's Palace* identificiraju kamenolome iz kojih potječu pojedini vapnenci upotrijebljeni za izradu *tessera* podnih mozaika. O restauratorskim radovima na Peristilu, započetim 2003. godine, piše Goran Nikšić u radu *Restoration of the Peristyle of Diocletian's Palace in Split*.

O uporabi mramora u antici na području Istre nove spoznaje donosi Đeni Gobić Bravar u radu *Marble Slabs Used at the Archaeological Site of Sorna near Poreč Istria – Croatia*, a u koautorstvu s Mirom Pavletić i u drugom radu naslovljenom *Ancient Marbles from the Villa in Verige Bay, Brijuni Island, Croatia*. Danijela Matetić Poljak s Gobić Bravar tragom zapisa trogirskog povjesničara Ivana Lucića i Pavla Andreisa o nabavki materijala za gradnju baroknog oltara blaženog Ivana Trogirskog istražuje podrijetlo mramornih spolija u članku *The Marbles in the Chapel of the Blessed John of Trogir in the Cathedral of St. Lawrence at Trogir*.

Mirja Jarak u radu *Notes on Early Christian Ambos and Altars in the Light of some Fragments from the Islands of Pag and Rab* obrađuje problematiku podrijetla

radionica, datacije i novih morfoloških dekorativnih elemenata na ranokršćanskim ambonima i oltarima s otoka Paga i Raba, dok Tonči Borovac, Antonija Gluhan i Nikola Radošević u radu *Faux Marbling Motifs in Early Christian Frescoes in Central and South Dalmatia: Preliminary Report* predstavljaju upotrebu mramorizacija u ranokršćanskom razdoblju na primjerima crkava na Braču: Sv. Ivana u Poveljima, Sv. Ivana i Teodora u Bolu, bazilike u Lovrečini, u krstioničkom kompleksu Episkopalnog centra u Saloni i u crkvi svetog Vida u Naroni.

Može se zaključiti kako ova publikacija predstavlja vrijedan doprinos multidisciplinarnosti istraživanja različitih aspekata vezanih uz proizvodnju, transport, uporabu, identifikaciju, restauraciju i konzervaciju mramora (u antičkom značenju tog pojma) te različitih vrsta kamena od antike do danas. Uz to, publikacija ima posebnu vrijednost za istraživače koji se bave istočnojadranskim temama jer na jednome mjestu okuplja aktualna saznanja široko povezna s temom kamena u antici.